

Ona Tijūnėlienė

KŪRYBIŠKAI DIRBANČIO MOKYTOJO KALBOS BRUOŽAI

Anotacija. Šiame metodologinio pobūdžio straipsnyje rašoma apie bendruosius reikalavimus kalbos kultūrai. Pateikiama įvairių epochų filosofų, švietėjų, rašytojų, menininkų, visuomenės veikėjų minčių apie kalbos vaidmenį, funkcijas, bruožus. Didesnis dėmesys skiriamas mokytojo kalbos raiškos specifikai ir vaidmeniui sprendžiant ugdymo problemas. Ryškinant kūrybiškai dirbančio mokytojo kalbos bruožus, remiamasi XX a. lietuvių bei užsienio pedagogų darbais.

Esminiai žodžiai: mokytojo kalba, kalbos įtaigumas, ekspresyvumas, emocingumas, artistiškumas.

Įvadas. Kalba žmogaus gyvenime visada atliko ir atlieka daug vaidmenų. Ji – bendravimo, kontaktų užmezgimo priemonė, pažinimo įrankis, tarpininkė tarp kultūrų, tautų, kartų, atskirų individų. Ji – tautų, kaip individualybių, dvasios reiškėja ir liudytoja. Kalba atskiro žmogaus gyvenime ypatinga saviraiškos priemonė.

Žmogui, kaip bendraujančiam individui, kalba yra pagrindinis bendravimo ir bendradarbiavimo įrankis. Valstybės vadovams, diplomatams taisyklinga, logiška kalba reikalinga ginant interesus tarptautiniu mastu. Kalba yra atskiro asmens, idėjų, organizacijos įvaizdžio pateikimo sėkmės garantas. Atskiram asmeniui, siekiančiam sėkmės, visada būtina gauti tikslią ir konkrečią informaciją. Tokią informaciją galima teikti ir gauti tik taisyklinga, aiškia, sklandžia kalba. Sprendžiant ugdymo uždavinius švietimo sistemos ugdymo institucijose, išskyla ir mokytojo kalbos kultūros problema.

Neatsitiktinai pastaraisiais metais pasirodė originalių ir verstinių darbų, kuriuose rašoma apie kalbos vaidmenį socialiniame gyvenime. Lektoriumi, mokytoju, studentu, karjeros siekiantiems asmenims naudinga Z. Nauckūnaitės (1998) studija apie iškalbos mokymą. Joje autorė pateikia viešojo kalbėjimo sampratą, rašo apie kalbėjimo mokymąsi: rengimąsi kalbai, kalbos komponavimą, kalbos teksto kūrimą, kalbos repetavimą ir sakymą bei kalbų rūšis. Panašaus turinio R. Koženiauskiene (2001) retorikos problemoms skirta knyga.

Akademeinei bendruomenei skirta A. Kazlauskienės, E. Rimkutės, A. Bieliauskienės mokomoji knyga [2006], kurioje autorės įvairiais atžvilgiais – tarties ir kirčiavimo, leksikos ir žodžių sandaros, morfologijos bei sintaksės – aptaria kalbos taisyklingumą. Knygoje rašoma apie stilingos kalbos reikalavimus, viešąjį kalbėjimą, mokslo ir profesinės kalbos ypatumus, reikalų raštus, kalbą elektroninėje terpėje.

Metodinių rekomendacijų, kaip išmokyti viešosios kalbos, kaip įveikti baime, kaip naudotis sakant viešas kal-

bas vaizdinėmis priemonėmis, galima rasti J. Collinso tobulinimosi programoje „Puiki kalba“ (2005).

Mokytis taisyklingos kalbos galima iš kalbininkų J. Pikčilingio (1989), A. Ašmonto darbų (1988).

Mokytojo kalbos kultūrai keliami bendrieji reikalavimai, tačiau mokytojo darbas specifinis – ugdomasis, todėl ir jo kalbos raiška yra specifinė. Nepaisant to, kad Lietuvoje jau bandoma tyrinėti mokytojo kalbą [3; 9; 10], išsamesnių studijų apie mokytojo kalbos raiškos vaidmenį ugdymo procese nėra.

Šio metodologinio pobūdžio straipsnio **tyrimo objektas** – kūrybiško mokytojo kalba.

Tikslas – aktualizuoti mokytojo kalbos raiškos vaidmenį ugdymo procese.

Uždaviniai:

1. Atskleisti mąstytojų, švietėjų, rašytojų, visuomenės veikėjų pateiktas kalbos esmės ir jos bruožų interpretacijas.
2. Apžvelgti lietuvių pedagogų mintis apie mokytojo kalbos ugdomąsias funkcijas.
3. Išryškinti kaimyninių šalių mokslininkų mokytojo kalbos tyrinėjimus.

Tyrimo metodologinės nuostatos:

1. Tauta nėra su vienu dalyku nėra taip suaugusi, kaip su kalba. „Gimtoji kalba perteikia vaikui anaipso ne žodžius, bet daiktus, norus, jausmus, veiksmus ir santykius žodžio *lytimi*. Vaikas kalbėti ne išmoka, bet jis kalbėti *pradeda* – lygiai taip, kaip pradeda vaikščioti“ [15].

2. Sudedamasis mokytojo autoriteto, kaip ugdomojo veiksnio, komponentas, yra jo kalba, kuria jis liudija savo asmenybės turtingumą, vertingumą, įkvepia, patraukia mokinius prie dėstomojo dalyko vertybių, patikrina jas internalizuoti.

Didieji mąstytojai apie kalbą

Įvairiais aspektais sukaupę žmonijos patirtį apie kalbą apibendrinio žymūs pasaulio žmonės: filosofai, švietėjai, rašytojai, dailininkai.

Kalboje glūdi jėga, galia, kuria daromas poveikis ir įtaiga kitiems. Dar Plutarchas, graikų rašytojas, filosofas, istorikas (*Plutarchus*; apie 46–126 m. pr. Kr.) nurodė, kad „kalbos jėga yra nedaugelių žodžių daug pasakyti“. XVII a. ispanų rašytojas P. Kalderonas (*P. de la Barca Calderon*; 1600–1681) rašė, jog „kalba – visų pavojingiausias ginklas: kardo prakirsta žaizda lengviau užgyja negu ta, kurią palieka žodis“. „Akcentas – kalbos siela, jis teikia jai ne tik jausmo, bet ir tikrumo“, – rašė

prancūzų filosofas, rašytojas Ž. Ž. Ruso (*J. J. Rousseau*; 1712–1778). V. Irvingas (1783–1859), JAV rašytojas, istorikas, nurodė kad „aštri kalba – vienintelis aštrus ginklas, kuris nuolat vartojamas tampa dar aštresnis“. „Kalba – didi jėga; ji įtikina, atverčia, priverčia“, – sako JAV filosofas, rašytojas V. Emersonas (*Emerson*; 1803–1882). A. Fransas (*France; tikt. Anatólis Fransua Tibo*, 1844–1924), XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios prancūzų rašytojas, teigė, jog „nieko nėra galingesnio už žodį. Tvirtų argumentų ir taurių minčių gretų neišmanoma pralaužti. Žodis kerta nuožmūsius ir griaua tvirtoves. Tai nematomas ginklas. Be jo pasaulį valdytų šiurkšti jėga“. XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios anglų rašytojas, Nobelio premijos laureatas D. R. Kiplingas (*Kipling*; 1865–1936) sakė, kad „žodžiai yra patys stipriausi vaisiai, kuriuos vartoja žmonija“.

Kalba perduodama tiesos informacija. Romėnų politikas, oratorius, filosofas M. T. Ciceronas (*Cicero*; 106–43 m. pr. Kr.) pažymėjo, kad didžiausia oratoriaus dorybė – ne tik pasakyti, ką reikia, bet ir nepasakyti, ko nereikia. LDK valdovas Vytautas Didysis (apie 1350–1430) teigė: „Man geriau patinka, kai kas kalba ne taip gražiai, bet teisingai.“ „Ištęstos kalbos – nuobodžiausias dalykas, ir klausomasi jų nelabai atidžiai“, – rašė anglų valstybės veikėjas ir filosofas F. Bekonas (*Bacon*; 1561–1626). Anglų rašytojas satyrikas D. Sviiftas (*Swift*; 1667–1745) pripažino, kad tinkamas žodis, pasakytas tinkamoje vietoje, geriausiai perteikia mintį. „Puiki mintis, netikusiai išreikšta, netenka savo vertės, o kartodamasi nusibosta“, – teigė prancūzų filosofas, rašytojas Volteras (*Voltaire; tikt. F. M. Arujė*; 1694–1778).

Rodo asmenybės vertingumą. „Pagyrūniškos kalbos – pirmas silpnumo požymis, o galingieji, pasiryžę atlikti didžius darbus, laiko liežuvių už dantų“, – sakė M. T. Ciceronas. „Jeigu žmogaus kalba vangi, sunki, paini, skurdi, neaiški, neišlavinta, tai toks tikriausiai ir to žmogaus protas, nes mąsto jis tik kalba remdamasis“, – rašė vokiečių filosofas, rašytojas J. G. Herderis (*Herder*; 1744–1803). „Turtinga kalba – turtingos mintys“, – pripažino rusų rašytojas, istorikas N. Karamzinas (1766–1826). „Kuo daugiau kalbi, tuo daugiau atsiranda žodžių“ (*Kinų išmintis*). „Viskas, ko gyvenime pasiekiamo ar nesugebame pasiekti, priklauso nuo minčių“, – teigia V. Alenas (*Alen*; g. 1935), JAV scenaristas, režisierius ir aktorius. „Kai neturite ką pasakyti, geriau nesakykite nieko“, – teigia Ch. C. Colton (1780–1832). V. Šekspyras nurodė, kad „kas daug kalba, mažai daro“.

Liudija tautos dvasią. „Norėdamas pažinti kurios nors tautos papročius, pirma išmok jos kalbą“, – rašė senovės graikų filosofas, matematikas Pitagoras (*Pythagoras*; apie 570–500 m. pr. Kr.). „Tiek individo, tiek tautos išsigimimas yra tiesiogiai proporcingas kalbos išsigimimui“, – teigia Joseph-Marie de Maistre (1753–1821).

M. Daukša (tarp 1527 ir 1538–1613), kanauninkas, vienas iš lietuvių raštijos pradininkų, rašė: „Sunaikink ją [kalbą] – sunaikinsi santaiką, vienybę ir gerovę. Sunaikink ją – užtemdysi saulę danguje, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę“. E. M. Arntas (*Arnt*; 1769–1860), vokiečių poetas, publicistas, teigė, kad „nieko dvasingesnio nei širdingesnio už kalbą tauta neturi. Tad jei tauta nenori prarasti to, per ką egzistuoja, turi nieko kito taip nežiūrėti kaip kad nebūtų dalkoma ir griauama jos kalba“. „Kalboje tauta pasisako, kas esanti, ko verta. Tautos kalboje yra išdėta visa jos prigimtis – istorija, būdo ypatybės, siela, dvasia“, – rašė lietuvių kalbininkas J. Jablonskis (1860–1930). „Jei kalba būtų loginė, o ne poetinės minties vaisius, egzistuotų tik viena kalba“, – nurodė vokiečių dramaturgas F. Hebelis (*Hebel*; 1813–1863).

Geros kalbos bruožai – aiškumas ir saikingumas.

Aiškumas. „Svarbu tiksliai suvokti kiekvieno žodžio reikšmę“, – rašė romėnų sentencijų rašytojas ir mimografas *Publius Syrus* (I a. pr. Kr.). „Kalba turi plaukti ir rutuliotis iš dalyko išmanymo. Jeigu oratorius dalyko nesuvokė ir neperprato, visos gražbylostės – tik beprasmės vaikiškos pastangos“, – įspėjo Ciceronas. Romėnų poetas Horacijus (*Quintus Horatius Flaccus*; 65–27 m. pr. Kr.) patarė: „Glauskim kalbas, kad mintis ne pakriktų, o veržtųsi“. Anglų dramaturgas V. Šekspyras (*Shakespeare*; 1564–1616) pripažino, kad „visų geriausia – tiesiai ir paprastai pasakytas žodis“. „Kas aiškiai mąsto, tas aiškiai ir mintis dėsto“ – teigia prancūzų poetas, literatūros kritikas N. Bualo (*Boileau-Despreaux*; 1636–1711). „Žodžiai, tarsi akiniai, vaizdą, kurio neparyškina, sulieja“, – sako Josephas Joubertas (1754–1824). „Minties tikslumas lemia posakių tikslumą“ – nurodė prancūzų rašytojas G. Floberas (*Flaubert*; 1821–1880).

Kalbos saikingumas. „Kas nemoka tylėti, tas nesugeba ir kalbėti“ – rašė romėnų politinis veikėjas, filosofas, rašytojas A. L. Seneka (*Lucius Annaeus Seneca*; apie 4–65 m. pr. Kr.). „Glauskim kalbas, kad mintis nepakriktų, o veržtųsi“, – nurodė Horacijus (*Quintus Horatius Flaccus*; 65–27 m. pr. Kr.), romėnų poetas. „Ir puikiausia kalba užtęsta pabosta“, – atkreipė dėmesį B. Paskalis (*Pascal*; 1623–1662), prancūzų matematikas, fizikas, filosofas. „Geriausias liežuvis, kuris uoliai valdomas, geriausia kalba – kuri stropiai apgalvojama“, – teigė rusų rašytojas L. Tolstojus (1828–1910). M. Prioras (1664–1721) nurodė, kad „žmonės, kurie niekada negalvoja, visada kalba“. „Kai pašnekovas pritariamai linksi galva ir nieko nesako, laikas liautis kalbėti“, – atkreipė dėmesį H. S. Haskinsas (1878–1957) [5; 6].

Mokytojo kalba. Kalbėdamas individas atsiskleidžia kaip visybė. Kiekvienas pasisakymas liudija jo charakterį, teigiamų arba neigiamų jausmų stiprumą, dau-

giaaspektę patirtį, vertybių sistemą ir vertybines nuostatas, siekius, daro klausytojui vienokį ar kitokį poveikį.

Šnekamoji kalba yra labai reikšmingas kiekvieno pedagogo profesinio meistriškumo elementas. Išraiškinga kalba visada turi pedagoginę prasmę. Ji tarnauja sprendžiant ugdymo uždavinius, ji reikšminga didaktikos, asmenybės ugdymo priemonė ir kt.

Mokytojo kalbos vaidmenį pabrėžė lietuvių rašytoja, pedagogė S. Kymantaitė-Čiurlionienė trečiajame dvidešimto amžiaus dešimtmetyje. Ji nurodė, kad mokytojo dorybės – mandagumas, pagarba mokiniui susivaldymas – reiškiasi žodžiais, kalbos tonu, kūno kalba [4, p. 115].

Didelę prasmę mokytojo kalbai teikė pedagogas, švietėjas A. Vokietaitis. Turėdamas didelę švietimo organizatoriaus patirtį, gerai pažindamas užsienio pedagoginę mintį, jis pastebėjo, kad kalbėjimo *būdas* turi didelę reikšmę, todėl mokytojo balsas turi būti gyvas, judrus, lankstus, įvairiomis intonacijomis perteikiantis džiaugsmą, liūdesį, pasiryžimą, valią, švelnumą, meilę. Švietėjas akcentavo šiuos mokytojo kalbos bruožus:

- skambi, taisyklinga, įtaigi kalba – vertingas pedagogo turtas ir savybė;
- išraiškos, formos atžvilgiu kiekvieno mokytojo kalba kitokia – didžiausio įvairumo jai teikia mokytojo individualybė;
- kiekvienas mokomasis dalykas turi savo specifiką, taigi ir specifinę mokslinę kalbą, o būtent atskiro dėstomojo dalyko sąvokos, kategorijos lemia ir mokytojo kalbą bei stilių. Mokant vieno dalyko tinka vienos kalbos priemonės ir forma, o mokant kito – ne.
- tačiau visų dalykų mokytojų kalbai turi būti būdingas paprastumas, nuoširdumas, aiškumas;
- mokytojo kalba turi būti tokia, kad ji žadintų mokinio mąstymo galias ir aktyvintų šį procesą, jog išgirstas mokytojo mintis mokiniai galėtų papildyti naujomis, savomis ir savo mąstymo įgūdžius galėtų stiprinti;
- mokytojo kalba turi atitikti klasės pajėgumą ir psichinių galių išsivystymo lygį [20, p. 405].

Ketvirtajame dešimtmetyje, rašydamas apie mokytojo didaktinį kūrybingumą, J. Vaškys, be kitų mokytojo savybių, pažymėjo kalbos, natūralių intonacijų, aiškios, ritmingos kalbėsenos vaidmenį kuriant teigiamą darbo atmosferą, palaikant gyvą ir džiaugsmingą nuotaiką. J. Vaškio teigimu, mokytojo kūrybiškumas reiškiasi aiškia, emociinga, įtaigia, temos esmę atskleidžiančia kalba, kuri suteikia mokymo procesui gyvumo, stiprina mokinių valią [19, p. 582].

XX a. antroje pusėje K. Poškus, remdamasis V. Slastenino sudaryta mokytojo profesiograma, pabrėžė, kad vienas iš mokytojo psichologinio ir pedagoginio pasirengimo elementų yra pedagoginė technika – organizuoti

save ugdymo veiklai, stiprinti arba silpninti vidinį dirglumą, sudominti, įteigti, įkvepti mokinius tvardyti; laikytis bendrinės lietuvių kalbos kultūros, valdyti savo gestus, veido išraišką bei kalbos intonacijas [18, p. 67].

L. Jovaiša ir J. Vaitkevičius akcentuoja mokytojo kalbos ekspresyvumo reikšmę ugdymo tikrovėje: šiuo gebėjimu pasižymintis pedagogas ne tik moka teikti aiškiai, suprantamai dėstomojo dalyko vertybes, bet ir sugeba įtikinti, paveikti visą klasę ar auditoriją teikiamų idėjų vertingumu, reikšmingumu. Tai gali padaryti tas, kuris sugeba naudotis iškalbos priemonėmis. Šis gebėjimas būtinas dėstant humanitarinio profilio dalykus: labai svarbu raiškiai kalbėti, intonuoti, patraukti klausytojų dėmesį. Mokslininkai nurodo, kad dėl savo specifikos kai kurie mokymo dalykai nereikalauja tokios kalbėjimo raiškos, tačiau kalbant vis tiek visada reikia akcentuoti, pabrėžti, išskirti svarbiausias mintis, loginius kalbos variantus [8, p. 113].

L. Jovaiša rašo apie pedagogo išraiškos sugebėjimus. Mokslininko teigimu, jais pasižymintieji ne tik moka logiškai perteikti dėstomo dalyko turinį, bet ir sugeba akcentuoti tai, kas yra svarbiausia, emociškai išgyventi vertybes, įtikinti, paveikti visą klasę. Tai gali emociškai brandus asmuo, gebantis naudotis iškalbos, vaidybos priemonėmis. Ypač svarbu emociškai raiškiai kalbėti, valdyti kalbos intonaciją, patraukti klausytojų dėmesį dėstant humanitarinius dalykus [9, p. 69]. Kalba, mokslininko teigimu, išreiškia pedagoginę kultūrą, todėl mokytojas pedagoginę veiklą turi organizuoti aukščiausiu lygiu: valdyti save, savo kalbą, kalbos toną, judesius, žvilgsnį, šypseną, žodžius [9, p. 67].

L. Jovaiša savo darbuose taip pat akcentuoja kalbos – žodžio vaidmenį pažinimo procese: vien tik žinant daikto sandarą, kalbant apie jo esmę, „reikia žodžio, pavadinimo, kuriuo paaiškinama teorinė ir praktinė paskirtis. Tikrovės pažinimas be žodžių, sąvokų, vaizdinių, be mūsų ankstesnės patirties, negalimas. Būtent žodis, kalba mums teikia žinių apie tikrovę“ [10, p. 10].

Pastaraisiais metais kalbos aiškumo, tikslumo problema nagrinėja L. Kardelienė [11, 12]. Tyrimo objektu mokslininkė pasirinko būsimųjų kūno kultūros specialistų ir sporto pedagogų bei pradinės mokyklos mokytojų kalbą. Remdamasi empiriniais tyrimais, ji konstatuoja, kad pradinėse klasėse per kūno kultūros pamokas mokytojų kalba yra autokratiška, turi lyderiui būdingų nuostatų, kurios ypač pasireiškia sprendžiant ugdymo dilemas. Šiose situacijose pedagogas, užimdamas „stipresnio“ poziciją, pagal socialinio išmokymo teoriją gali perduoti autoritariškumą vaikams. Spręsdamas ugdymo dilemas, mokytojas ugdymo praktikoje nepaiso dviejų faktorių – mandagumo ir humoro. Tai reiškia, kad jis nesirūpina vaikų socializacija. Mokslininkės tyrimas patvirtina, kad vaikai, patyrę nesėkmių per kūno kultūros pa-

mokas, dažniausiai vartoja tokius išsireiškimus, kuriuos panašiose bendravimo situacijose girdi iš savo mokytojų [12, p. 131].

J. Bukantienė, tyrinėjanti mokytojo ir mokinių taries problemas siekiant kokybiškai perteikti informaciją, pažymi, kad mokytojo kalbėjimas yra trejopo pobūdžio: a) kalbėjimas, susijęs su ugdomąja veikla (aiškinimas, rodymas, klausinėjimas); b) kalbėjimas, susijęs su užduočių paskirstymu, nurodymais, pedagoginės veiklos organizavimu; c) kalbėjimas, tiesiogiai susijęs su mokinių elgesio valdymu, drausme ir kontrole. Todėl mokytojo kalbos kokybė – jos aiškumas, taisyklingumas, vaizdumas, gyvumas, turtingumas, ekspresyvumas – turi būti nepriekaištinga. Kaip kalba mokytojas, taip ir jo mokiniai [3, p. 21].

Užsienio autoriai apie mokytojo kalbą. Kai kurių užsienio šalių mokslininkai atlieka išsamesnius tyrimus apie mokytojo kalbos vaidmenį ugdymo procese, sieja šią problemą su mokytojo asmenybės artistišku. Mums gali būti įdomūs šiuo atžvilgiu rusų pedagogės O. Bulatovos tyrinėjimų rezultatai, todėl tikslinga kai kurias su mokytojo kalbos raiška susijusias conceptualias autorės iškeltas idėjas aktualizuoti. O. Bulatova išskiria keletą mokytojo kalbos funkcijų. Mokslininkės koncepcijoje teigiama, jog *kalba*:

- prisideda prie estetiškos pedagogų komunikavimo su auklėtiniais atmosferos sukūrimo;
- ji yra didaktikos problemų sprendimo priemonė. Kai atsisakęs pilkos, sudėtingos, bejausmės (šaltos) vadovėlio kalbos, mokytojas prabyla mokiniams tiksliai ir objektyviai bei vaizdingai, emocionaliai, drauge individualiai, tada žinių, idėjų ir vertybių pažinimo forma mokiniams tampa patraukli, nes pedagoginis procesas paklūsta meno logikos dėsniams, o mokiniai pergyvena ir supranta mokslo vertę ir grožį;
- raiški mokytojo kalba auklėja. Kalboje atsiskleidžia žmogaus santykiai su pasauliu, tų santykių modeliavimas ir prasmės. Mokytojų individualybių tas santykis įvairiai interpretuojamas tampa reikšmingu intelektualinio-emocinio poveikio mokiniams faktoriumi. Mokytojai individualybės savo kalba, žodžio galia natūraliai atskleidžia gyvenimo vertybes.

Profesinę kompetenciją plėtoti besistengiantis pedagogas tobulina ir savo kalbą; vaduojasi iš sausos, monotoniškos, loginėmis prasmėmis perkrautos, neaiškios kalbos. Jis kuria subtilios žodžių prasmės sistemą, kuri padeda atskleisti esminius dalykus. Siekdamas konkretaus pedagoginės veiklos tikslo, stengiasi nepažeisti minties esmės, vientisumo, mokosi kalbos pauzių logikos, intonacinio ryšio tarp atskirų frazės komponentų – taigi ir žodžių interpretacijos esmės.

O. Bulatova primena, jog kalbos poveikis klausančiajam priklauso nuo šių faktorių:

- mokėjimo įtikinti, kalbėjimo logikos;
- kalbos technikos: kvėpavimo, balso, dikcijos;
- ekspresinių gebėjimų: kalbos vaizdingumo, jos intonacijos, raiškos, loginių akcentų ir pauzės, kalbos melodingumo (melodikos);
- pagalbinių priemonių panaudojimo (ektosemantiinių);
- gebėjimo diskutuoti arba bendros veiklos etinio psichologinio konstravimo;
- percepcinių mokėjimų taikyti vaizdumo principą, paisant klausytojų reakcijos [22, p. 83].

O. Bulatova pažymi tokius taisyklingos kalbos bruožus:

Taisyklingumas. Šio bruožo esmė ta, jog kiekvieno individo kalba turi atitikti bendrinės kalbos normas. Netaisyklingas žodžių vartojimas rodo minties klaidas, kurios vėliau reiškiasi ir gyvenime;

Tikslumas, t. y. jos raiška turi atitikti norimą pasakyti mintį. Kalbos tikslumas yra ne tik etiketo reikalavimas, bet visų pirma to reikalauja išsakoma mintis;

Aiškumas – kiekvieno komunikuojančio kalba turi būti suprantama klausytojui.

Logiškumas – tai reiškia, jog ji turi atitikti logikos dėsnius. Nesklaidžios kalbos priežastis – netikslus mąstymas. Kas neaiškiai suprantama, apie tai neaiškiai ir kalbama. Kalbos neaiškumas ir miglotumas reiškia, kad ir mintis miglota;

Paprastumas – tai jos estetiškumas, neįmantrumas;

Turtingumas – tai kalbinių priemonių įvairovė, ypač turtingas žodynas;

Glaustumas. Nereikalingų žodžių nebuvimas ar kartojimas. Jeigu kalbai būdingas daugiažodžiavimas, vadinasi, pats kalbantysis blogai supranta tai, ką kalba;

Grynumas. Šio bruožo esmė ta, jog kalboje nėra be būtinio reikalo vartojamų žargonų, barbarizmų, svetimybų;

Gyvumas – vengiama šablonų; kalba išraiškinga, vaizdinga;

Geranoriškumas – kalba skambi, maloni ausiai [22, p. 84].

O. Bulatova pažymi, kad mokydami kalbos, gerų rezultatų gali pasiekti tie mokytojai, kurie iš prigimties apdovanoti šių gabumų pradmenimis. Aiškiai kalbėti gali visi pedagogai. Kalbėti gražiai, žavėti mokinius savo įsitikinimais – būdinga artistiškiems pedagogams, kurie žodžiu pasako tai, ką teptuku nutapo dailininkai. Jie kalba kaip menininkai. Jų žodynas turtingas, priemonės įvairios. Jų kalbai visada būdingas meniškumas. Atskirais atvejais kalbos grožį galima paaiškinti kaip individualių asmenybių talento raišką. Kartais žmogus kalba paprastai, bet jo galima klausytis be perstojo. Tad mokslininkė išskiria savitą kalbos bruožą – artistiškumą.

Kalbos artistiškasumas. Tai mokėjimas kurti kalbą. Jo dėka atsiskleidžia pedagogo asmenybė. Artistiškumu sužadinamos vaikų emocijos. Tokios kalbos struktūros komponentai yra šie: mokytojo energetika, intensyvumas, asociatyvumas, išraiškingumas, subtilus ir tikslus neverbalinės kalbos panaudojimas.

- *Energetika* reiškiasi elgesio manierų ir tarties vienviene. Klausytojui imponuoja, jei kalbantysis ryškiai taria frazes, atskleidžia savo įsitikinimus ir visa savo esybę parbrėžia, kad yra įsitikinęs savo teikiamų argumentų teisingumu. Tai daro ypatingą poveikį klausytojui. Taip kalbančiu mokytoju vaikai labai pasitiki.

Artistiškas pedagogas sukuria aplink save emocišką turtingą biolauką. Į jį įtraukti klausytojai natūraliai reaguoja. Kuo pedagogo asmenybės kultūra, intelektualumas ryškesni, tuo mokinių išgyvenimai bendraujant su pedagogu yra stipresni. Tai, kas racionalu, ne visada įmanoma paaiškinti, bet vaikai visada jaučia, kad mokytojas skleidžia gerį, dvasingumą, išskirtinumą.

- Kalbos *intensyvumas* reiškiasi mokytojo gebėjimu teikiant mokiniams informaciją koreguoti tempą. Lėtas kalbos tempas iš pirmo žvilgsnio palengvina informacijos priėmimą, tačiau tai skatina nevalingą dėmesį, sukuria informacinę tuštumą. Tačiau dėl per greitą mokytojo kalbos tempo mokiniams sunku suvokti išgirstas mintis. Tai slegia mokinius ir trikdo jų dėmesį. Tad pedagogui tenka ieškoti „aukso vidurio“, vengti vienodo tempo.
- Kalbos *asociatyvumas* sukelia klausytojų išgyvenimus ir apmąstymus, veikia emocionaliąją ir racionaliąją jų atmintį. Bendraudami su pedagogu mokiniai ne tik išgyvena pasitenkinimą, bet patiria ir savo minčių polėkį. Kad būtų sudarytos sąlygos atsirasti tokioms asociacijoms, taikomi tokie būdai kaip analogija, pavyzdžiai, panaudojama muzika, reklaminiai filmukai, paveikslai.
- Kalbos *raiškumas* – tai kalbos raiškiai būdingi įvairūs minties atspalviai, laisvumas, vaizdingumas, intonacijų įvairovė. Apie tą patį reiškinį galima pasakyti labai įvairiai. Kai abstrakti idėja transformuojama į jutiminio suvokimo sferą, tikrovės atspindėjimo vaizdas įgauna specifinę formą. Tikrovė ir sąlygiškumas sintezuojasi vaizde, o šiurkštus santykis su faktais arba subjektyvūs veiksniai jį sugriauna. Vaizdas – emocinė minties reprodukcija, minties, kuri gali būti išreikšta *pavyzdžiu, metafora, palyginimu, analogija, simboliais*.

Kaip *pavyzdžiu* galima remtis faktais, įvykusiais kam nors ir kada nors, patvirtinančiais, paaiškinančiais arba įrodančiais kokius nors teiginius. Dirbdamas su vaikais pedagogas naudoja pavyzdžius iš kasdienio gyvenimo, orientuodamasis į vaikų supratimo lygį, taip pat remiasi pavyzdžiais iš garsių žmonių gyvenimo arba personalijų.

Metaforos paremtos reiškinų panašumu, tačiau lyginti vartojamas „kaip“ metaforoje nevartojamas. Metafota – tai sutrumpintas palyginimas. Metaforinėje frazėje apibūdinamasis objektas gali būti lyginamas su kitu objektu, reiškiniu arba net subjektu, tačiau galimas ir atskirų požymių lyginimas. Nuo palyginimo metafora skiriasi tuo, kad gretinami objektai ne atskiriami, ne supriešinami, bet sudaro visai kitokį kokybės lygį. Metafora vienija gyva su negyvu, sukuria visumą; metafora leidžia meninio pavyzdžio pagrindu parodyti realaus gyvenimo vaizdinį. Naują darinį vertinant racionaliai, pasakytina, jog jis sukelia žmogaus vaizduotėje dinamišką vaizdą, susijusį su tam tikru laiku ir erdve, sukeliantį stiprius dvasinius išgyvenimus.

Palyginimai gali tarnauti įtikinamumui sustiprinti. Autorė išskiria keturis palyginimo būdus:

- racionalus palyginimas, logiškai pagrįstas, grindžiamas diskusijos principu;
- emocinis, orientuotas į jausmus ir pergyvenimus (jį taip susibarė, tarsi tarp jų būtų perbėgusi juoda katė);
- vaizdinis, akivaizdus, tiesiogiai stebimas arba įsivaizduojamas (tamsus kaip naktis, tiesus kaip kiparisas);
- humoristinio pobūdžio.

Analogija. Ją irgi galima laikyti savotišku palyginimo variantu. Analogija padeda išryškinti kokiu nors atžvilgiu daiktų, reiškinų, sąvokų panašumą. Tokio palyginimo pagrindą sudaro sąlyga: labiau turi būti suprata ir pažinta tai, su kuo lyginama, negu tai, kas lyginama.

Simboliai stiprina pedagogo kalbos ekspresyvumą. Simbolis yra konkretus regimas įprasminimas tų ar kitų idėjų ir idealų kaip aukščiausių vertybių ir prasmų, kurios lemia kultūros funkcionavimą ir raidą. Simboliai yra emocinių išgyvenimų pamatas, šaltinis. Jis gali būti vieno ar kito lygmens. Šis apribojimas susietas su atskirų grupių ar atskirų žmonių simbolio reikšmės supratimu ar apibendrinimo lygiu. Vaikų abstraktaus mąstymo lygis yra savotiškas veiksnys, apribojantis simbolio taikymą dirbant su jais, tačiau simbolių įvairovė leidžia pedagogui pasirinkti tokius, kurie atitiktų įvairių amžiaus tarpsnių vaikų individualias ir psichologines savybes. Kaip simboliai gali būti naudojami daiktai, paveikslai, piešiniai, drabužių elementai, judesiai.

Pedagogo kalbos intonacijų įvairovės dėka pasiekiamas mokymo turinio *emocingumo*. Kuo įvairesnė balso intonacijų paletė, tuo išraiškiau ir aiškiau mokiniams perduodama informacija. Tai drauge ir veiksnys, teigiamai nuteikiantis mokinius, kuriems skiriama mokomoji medžiaga. Mokslininkė cituoja V. F. Šatalovą: „Skelbdamas mokinių atsakymus, mokytojas tai, kas **svarbiausia**, išskiria tikslingai sugrupuotomis frazėmis, garsiau ištardamas, melodramiškai šnibždėdamas, išreikšdamas susirūpinimą, nusišypsodamas. Visa, kas teikiama emociškai, geriau įsimenama“ [22, p. 88].

Mokslininkė primena žinomą psichologijos dėsnį, jog dėl mokytojo kalbos ir intonacijų skurdumo atsiranda monotoniškumas, todėl silpnėja pedagogo kalbos poveikis. Pabrėžia loginio kirčio, kuris gali pakeisti žodžio reikšmę, vaidmenį. Loginėje kalbos struktūroje svarbi ir pauzė.

Žmogaus balso intonacijos gali būti labai skambios, įvairios. Kai jos ne forsuojamos, o ištariamose estetiškai, įsiskverbia į klausytojo sielą, kiekvienu konkrečiu atveju padeda atskleisti reikalingą prasmę. Kuo žmogaus emocinė reakcija ryškesnė, tuo jo kalba melodingesnė, išraiškingesnė, ryžtingesnė. Jeigu kalba nepasižymi būtinais melodiniais akcentais, ji bejausmė. Neatsitiktinai intonaciją vadina emocinio gyvenimo veidrodžiu; jausmų ir emocinių santykių kultūra, glaudžiai susijusia su kalbėtojo intonacijų raiška ir formos kultūra.

O. Bulatova remiasi ir K. Stanislavskiu, kuris kalbą vadina muzika, daina. Tad kalbančiojo žmogaus balsas turi skambėti kaip smuiko muzika ir nebūti žodžių kaip žirnių į sieną beldimas. Žmonės, turintys muzikinę klausą, suteikia kalbai vidinio skambesio. Tokie žmonės tarsi turi originalų savo kalbos raktą ir savo balsu tiesiog hipnotizuoja klausytoją. Balsas gali tapti įkvėpimo, paties galingiausio poveikio, kurį turi žmogus, instrumentu [20, p. 90].

Mokslininkė rašo apie balso tonacijas ir remiasi psichologiniais tyrimais, kurie parodė, jog psichologiniu požiūriu didesnę pasitikėjimą įgyja tie kalbėtojai, kurių balso tembras žemesnis, o mažesnę – kurių balso tembras aukštesnis. Turint galvoje šį dėsnį, mokytojui derėtų pasirūpinti savo balsu, tam gali padėti specialūs pratimai. Kad tobulėtų intonacijos, naudingas pjesių skaitymas vaidmenimis, įvairių istorijų pasakojimas klausytojams.

Kalbos ekspresyvumas atsiskleidžia konkrečiomis ekspresyvumo raiškos formomis, liudijančiomis teigiamas mintis, aistrą, neaprepiamą džiaugsmą arba skausmą, kančią – emocinga pasisakančio kalba, jo mimika, judesiai, gestais ir poza, liudijančiuose teigiamas mintis, aistrą, neaprepiamą džiaugsmą arba skausmą, kančią. Valdėti klasę – reiškia aistringą pasiryžimą, mokytojo gebėjimą sužavėti, įtraukti į tą siužetą, kurį jis plėtoja. Nepaisant to, kiek metų jį kartotų (nors ir 20), jis turi skambėti vaikui kaip atradimas. Mokinius reikia paskatinti aistrai, aktyvumui, įkvėpimui. Kelias į jų protą eina per jausmus [22, p. 90].

Neverbalinė kalba – tai informacijos perdavimo priemonė su neverbalinių ženklų pagalba (pozos, judesiai, mimikos, žvilgsnio). Reikšmingi mokytojo plastiškumo elementai yra gestikuliacija ir poza.

Autorė primena, kad kai kurių tyrinėtojų nuomone, gestais perduodama apie 40 proc. informacijos. Iš tiesų, be gestų balsas tampa kaip medinis, o mintis sukaustyta. Kaip pažymi O. Bulatova, mokytojo ranka yra techninė

priemonė. Ji yra iliustruojama žodžiais ir padeda iliustruoti žodžius, pakelta į viršų, nukreipta į kairę nors rodo muoju pirštu reiškia akcentą, reikalaujantį dėmesio, susikaupimo; sugniaužtas kumštis – kažkoks signalas, reiškiantis to, kas pasakyta, apibendrinimą [22, p. 91].

Kur dėti rankas? Kaip elgtis, kad rankos neišduotų susijaudinimo? Kaip rankos gali padėti mokytojui? Atsakydama į šiuos klausimus, autorė pabrėžia, kad negalima rankų laikyti kišenėje. Judesiai turi būti laisvi ir nevaržomi, o ne grubūs ir šokiruojantys. Kai vaikai mato prieš save svyruojančią figūrą, tai sukelia jiems susierzinimą. Gestikuliacija turi tarsi pritarti minties eigai. Aktyvesniu gestikuliacija dažniau naudojama, kad kalbėtojas pabrėžtų sakomų minčių reikšmingumą. Nereikia pamiršti, kad ranka galima liepti vaikui atsisėsti, pasiruošti atidžiai klausytis, pradėti darbą, atsikvėpti. Reikia rasti savus, aiškius, plastiškus išsireiškimus, individualią bendravimo kalbą. Kitaip sakant rankomis reikia sukurti savo idėjų vaizdą. Artistiškų pedagogų judesiai yra estetiški ir paprasti, be to, įvairūs ir nuolat keičiasi. Kad kalba būtų veiksminga, labai svarbų vaidmenį vaidina pedagogo mokėjimai tam tikrus santykius ir būsenas išreikšti kūno plastika ir taip sukurti ugdomąją atmosferą. Visų pirma mokytojas turi sukurti atvirumo atmosferą, pasirinkdamas atvirą pozą. Kojos turi būti pečių plotyje, viena truputį atkišta į priekį, rankos nuleistos arba lengvai sulenktos per alkūnes, delnai atviri ir nukreipti į auditoriją; mimika liudija geranoriškumą. „Atvira poza“ sudaro sąlygas užmegzti kontaktą su vaikais, nes visa mokytojo išorė kalba apie mokytojo siekimą ir pasirengimą dirbti bendrą darbą. Būtina pasirinkti ir optimalų bendravimo atstumą, t. y. psichologiniu požiūriu labiau palankų atstumą, leidžiantį išvengti „įsiveržimo“ į asmeninę žmogaus erdvę. Optimaliai distancijai būdingi ir kiti bruožai, pvz., vaizdumo ir garso prieinamumas [ten pat, p. 91].

Perduodant informaciją didelę reikšmę turi „įstrižainės“ ir „vertikalės“ balansas:

- „įstrižainė“ – tai nežymus kūno pasvirimas į priekį. Tokioje pozoje žmonės atsiduria bendraudami vienas su kitu, kai vienas kitam ką nors praneša reikšmingą ir svarbų, o esant konfidencialiam pokalbiui pasilenkia prie partnerio ausies ir pradeda šnibždėti; „įstrižainė“ priimama kaip atvirumas. Be jos bendraujant su vaikais, ypač teikiant sudėtingą informaciją, neįmanoma apsieiti. Todėl pedagogas plastiškai perėina iš „įstrižainės pozos“ į vertikalią (tiesi kūno laikysena ir dargi nežymus atsilošimas);
- „vertikalė“ reiškia laikinai nutrauktą pokalbį, tam tikrą subjektų bendravimo pauzę. Analogiškas efektas leidžia dėstytojui suartėti su auditorija (dėmesys sukoncentruojamas į jo asmenybę ir tuo metu jis gali pateikti labiau sudėtingą pamokos medžiagą) ir atsi-

tolinimas nuo jos bent keletu žingsnių (tai leidžia klausytojams persiorientuoti, kad galėtų apmąstyti ir suvokti tai, kas išgirsta). „Įstrižainės“ ir „vertikalės“ kaita, suartėjimas ir atsitolinimas padidina mokytojo kalbos poveikį, leidžia išgyventi atokvėpio atkarpėles įtemptai dirbant.

Mokslininkė išskiria labai svarbų kalbos plastikos bruožą – jos *melodingumą*. Tai reiškia, jog judesys ir gestai turi derėti su mokytojo išore, jo kalba atitikti temą ir bendravimo stilių. Plastika, judesiai ir artikuliacija turi patraukti, sužavėti, sukurti grožio ir grakštumo įspūdį, tačiau ne išgąsdinti ir sukelti pajuoką. Grubūs, šiurkštūs judesiai atstumia vaikus, verčia užsisklęsti, slėptis. Mokytojas, nuolat kraipantis galvą, pasikasantis ausį, pasitaisantis ant rankos esantį laikrodį, erzina klausytojus, atitraukia juos nuo nagrinėjamo klausimo. Kartais vaikai tokiose situacijose visą savo dėmesį sutelkia į tai, kad suskaičiuotų, kiek kartų mokytojas palietė savo nosį, pasitaisė kaklaraištį, šukuoseną ar krūtinę. Melodinga, koordinuojama plastika sukuria įspūdį, kad nagrinėjama tema lengva, ir mokiniai, pamėgdžiodami mokytojo judesių gracingumą, įveikia vidinį bei išorinį savo nepasitikėjimą ir aktyviai sąveikauja su mokytoju [22, p. 92].

O. Bulatova pažymi, kad siekiant kalbos artistiško, labai svarbu mokėti naudotis retorikos instrumentu, kurio praktinė paskirtis – taip paveikti bendravimą, kad jis permelktų sielą, aktyvintų mokinių mintį. Šis retorinis instrumentas reiškiasi keletu komunikacinių efektų: vizualiojo įvaizdžio efektu, pirmųjų frazių, argumentų, informacijos teikimu sunaudojant mažiausiai energijos, pauzių, relaksacijos, dispersijos, samprotavimų, diskusijos, elipsės.

Vizualinio įvaizdžio efektas sukuriama įspūdžio apie mokytojo išorę pagrindu. Išorinis mokytojo vaizdas turi esminę reikšmę tam, kad mokiniai pripažintų mokytoją arba jo nepripažintų. Patraukli mokytojo išorė, elegantiškos bendravimo manieros, geranoriškas atviras žvilgsnis – visa tai daro teigiamą poveikį mokiniams dar iki to momento, kai mokytojas pradeda šnekėti.

Pirmųjų frazių efektas skirtas sustiprinti arba pakoreguoti pirmą vaikų įspūdį apie prieš juos stovintį pedagogą. Svarbiausiu pirmųjų frazių efekto kriterijumi laikytina jose įprasminama įdomi informacija. Ji gali būti ir visiškai nauja, bet naujai interpretuojama, pagrindžiama originaliais pavyzdžiais.

Informacijos teikimo lengvumo efektas. Tai viena iš paveikiausių retorikos priemonių, skirta dėmesiui palaikyti. Šis efektas kuriamas iš anksto apgalvojus, kokia sistema pateikti naujas mintis ir argumentus bei susieti jas su jau pasakytomis. Empirinių duomenų forma pateikta nauja informacija, originalūs svarstymai, prasmingos citatos, retoriniai klausimai priverčia vaikus palaikyti vaolingą dėmesį, nuteikia su užsidegimu sekti pedagogo mintį.

Kuo sudėtingesnė pedagogo kalba, tuo daugiau pastangų turi sutelkti mokiniai. Čia gali padėti *relaksacijos efektas*, kurio tikslas sumažinti emocinę įtampą. Klasikiniu retorikos pavyzdžiu laikytinas humoras. Humorą gali padėti sukurti estetinę pauzę tam, kad pailsėtų intelektas.

Diskusijų efektas. Šio efekto paskirtis – iškelti vaikams įdomią problemą, įtraukti juos į jos svarstymą ir sumaniai vadovauti. Padedant šiam efektui su vaikais dirbančiam pedagogui pasiseks sukurti dvi situacijas: bendradarbiavimo ir diskusijos. Mokytojo kalba visada turi būti skirta mokiniui kaip partneriui, neatsižvelgiant į tai, ar bendravimas vyksta žodžiu ar kita forma. Visi mokytojai, kaip sąveikos kūrėjai, ruošdamiesi kiekvienam naujam pasisakymui, turi gerai pamąstyti, kokią mokinio ar klasės reakciją tas pasisakymas sukels, ir kalbėdami akcentuoti tai, kas gali labiausiai padėti mokiniams priartėti prie ieškomos tiesos.

Vaizduotės efektas. Pedagogo uždavinys – stimuliuoti mokinių mąstymo aktyvumą. Vienas iš efektingiausių būdų siekiant šio tikslo yra vaizduotės sužadimas. Vaizduotė yra psichinės gimnastikos elementas, kurio tikslas yra intelektualinės veiklos norų ir poreikių plėtojimas. Vaizduotė aktyviai stimuliuojama, kai turima informacija papildoma nauja išsamią ir stengiantis savarankiškai mąstyti. Šios pastangos reiškiasi konkrečiomis formomis: prielaidomis, spėliojimais, fantazija, svajonėmis.

Elipsės efektas. Naudojamas šnekamajame estrados žanre. O. Bulatova sako, kad elipsė – tai pasakojimo struktūrinio elemento praleidimas, tačiau konkrečiame kontekste jis gali būti lengvai atkuriamas. Tai ne kas kita kaip *ezopinė kalba*, tačiau labiau suprantama. Panaudojant elipsę auditorija noriai įsijungia į bendradarbiavimą ir diskusiją. Konkrečiai idėja realizuojama taip: kalbėtojas padaro pauzę, o klausytojai užbaigia frazę arba praleistus žodžius. Toks žaidimas sužadina teigiamas klausytojo emocijas, įtraukia į sąveiką su kalbančiuoju.

Kad pedagogo kalba būtų išraiškinga, aiški, kad uždegtų vaikus. Mokslininkė siūlo to siekti ir kitais būdais. Galima panaudoti patarles, priešodžius, pavyzdžius iš gyvenimo ir literatūros, įvairiausių tropus (metaforas, palyginimus, hiperboles, epitetus), panaudoti nežodinės kalbos elementus. Tačiau didžiausią reikšmę kalbos meniškumui turi mokytojo vidinis pasaulis, jo kultūra ir dvasios turtingumas, jo tikėjimas skelbiamomis tiesomis. Svarbiausia vis dėlto dorovinis mokytojo veidas, bendravimo būdas ir mokytojo elgesys.

Išvados

1. Ilgus šimtmečius žmonija kaupė įvairių gyvenimo sričių patirtį ir įvairiomis formomis ją abstrahavo. Taikliai, prasmingai, lakoniškai apibendrinta patirtis apie kalbą, jos esmę, funkcijas bei bruožus. Pasaulio, tarp

- jų ir Lietuvos, mąstytojai, švietėjai, rašytojai, menininkai paliko ateities kartoms daug reikšmingų minčių apie žodžio jėgą, galią, kuria daromas poveikis ir įtaka kitiems, apie kalba perteikiamą informaciją, kalbą kaip kalbančiojo asmenybės vertingumą, tautos dvasios liudytoją; taisyklingos kalbos pranašumus – aiškumą, saikingumą ir kt. Šios kalbos prasmės ypač reikšmingos kalbant apie ugdytojo kalbą.
2. XX a. lietuvių švietėjai, pedagogai, mokslininkai skyrė dėmesį mokytojo kalbai, kaip profesinio meistriškumo elementui. Išskirtinos šios aptartos kalbos galimybės: mokytojo kalba – jo dorybių bei individualumo raiškos priemonė, mokinio mąstymo galių žadintoja, teigiamos pedagoginio darbo aplinkos kūrėja; mokytojo kalbos bruožai – aiškumas, gebėjimas patraukti mokinių dėmesį, įtikinti teikiamos informacijos vertingumu; mokytojas turi mokėti naudotis išraiškos priemonėmis: intonuoti, akcentuoti, išskirti, pabrėžti esmines idėjas. Taisyklinga kalba išreiškia pedagoginę kultūrą.
 3. Panašios mintys akcentuojamos rusų pedagogikoje. Tačiau joje teikiama įvairesnių mokytojo kalbos reikšmės interpretacijų. Tuo požiūriu reikšmingi tyrimai apie mokytojo kalbos artistškumą, kuriuo sužadamos vaikų emocijos, sukuriama pedagoginė sąveika. Artistškumo komponentai – mokytojo energetika, intensyvumas, asociatyvumas, išraiškumas, subtilus ir tikslus neverbalinės kalbos panaudojimas. Siekiant kalbos artistškumo, tikslinga naudotis retorika, kaip instrumentu. Retorinis instrumentas reiškiasi komunikaciniais efektais: vizualiojo įvaizdžio, pirmųjų frazių, argumentų, informacijos teikimo, pauzių, relaksacijos, dispersijos, samprotavimų, diskusijos, elipsės.

Literatūra

1. Ašmontas A. Sakomojo žodžio kultūra mokykloje // Iš lietuvių kalbos kultūros istorijos. – Vilnius, 1988.
2. Bukantienė J. Mokytojas kaip kalbėtojas // Žvirblių takas. – Nr. 3, 2006, p. 20–24.
3. Čepaitienė G. Kalbos etiketas ir mokykla. – Šiauliai, 1996.
4. Čiurlionienė-Kymantaitė S. Apie tautos auklėjimą // Švietimo darbas. – Nr. 11, 1922, p. 395–403.
5. Collins J. Puiki kalba. Tobulinimosi programa. – Vilnius: UAB „Knygų spektras“, 2005.
6. Išminties druska. – Vilnius: Mintis, 1998.
7. Įstabiausias mintys / sudarė N. Jazbutytė. – Vilnius: UAB „Salybus“, 2006.
8. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai, I dalis. – Kaunas: Šviesa, 1987.
9. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – Kaunas: Technologija, 1997.
10. Jovaiša L. Apie mūsų būtį. – Vilnius: Agora, 1998.
11. Kardelienė L., Gudzinevičiūtė O., Mykolaitienė L. Būsimųjų kūno kultūros specialistų ir sporto pedagogų kalba kaip kokybiškos komunikacijos kodas // Pedagogika. – T. 73 (2004), p. 49–54.
12. Kardelienė L. Pradinių klasių mokytojų kalba: ugdymo dilemų sprendimas per kūno kultūros pamokas // Pedagogika. – T. 82 (2006), p. 129–133.
13. Kazlauskienė A., Rimkutė E., Bielinskienė A. Bendroji ir specialybės kalbos kultūra. – Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2006.
14. Koženiauskiene R. Retorika: iškalbos stilistika. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidyklos institutas, 2001.
15. Maceina A. Mintys, apmąstymai. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
16. Nauckūnaitė Z. Iškalbos mokymas. – Kaunas: Šviesa, 1998.
17. Pikčilingis J. Kalbos ekspresyvinimo būdai ir priemonės. – Vilnius, 1989.
18. Poškus K. Mokytojo kūrybinė asmenybė. – Kaunas: Šviesa, 1986.
19. Tautinis mentalitetas / sudarė R. Grigas, Ž. Jackūnas. – Vilnius: Mintis, 1989.
20. Vaškys J. Priemonės sužadinti mokinių aktyvumui pamokos metu // Lietuvos mokykla. – Nr. 10, 1938, p. 582.
21. Vokietaitis A. Mokytojo asmenybė ir jos struktūra // Tautos mokykla. – Nr. 13–14, 1935.
22. Булатова О. С. Педагогический артистизм. – Москва: Академия, 2001.

Zusammenfassung

Ona Tijūnelienė

SPRACHENZÜGE EINES KREATIV ARBEITENDEN LEHRERS

Die Sprache spielte und spielt im Leben des Menschen viele Rollen. Sie gilt als Mittel der Kommunikation, der Kontaktaufnahme, als Erkenntniszeug, als Vermittlerin zwischen Kulturen, zwischen Völkern, Generationen, zwischen einzelnen Individuen. Sie gilt als Ausdruck der Völker, als Individualitäten, als Ausdruck des Geistes und Zeuge.

An die Sprachkultur des Lehrers werde allgemeine Anforderungen gestellt, aber die Arbeit des Lehrers wird als spezifisch Erziehungsarbeit anerkannt, deshalb ist sein Sprachenausdruck auch spezifisch. In Litauen beginnt man die Lehrersprache zu forschen, aber ausführlichere Studien gibt es noch nicht, welche Rolle der Sprachenausdruck des Lehrers ein Erziehungsprozeß spielt. Das Forschungsobjekt dieses Artikels des methodologischen Charakters sind die Sprachenzüge des kreativen Lehrers. Das Ziel ist die Aktualisierung des Sprachenausdrucks eines Lehrers im Erziehungsprozeß.

Die Erfahrung der Menschheit über die Sprache haben berühmte Leute der Welt durch verschiedene Aspekte verallgemeinert; Philosophen, Aufklärer, Schriftsteller, Maler: in die Sprache liegt Kraft, Macht, durch die der Einfluß und die Suggestion auf die anderen gemacht werden; sie ist Vermittlerin der wahren Information, sie zeigt den Wert der Persönlichkeit, die Sprache zeugt vom Geist des Volkes.

Die Umgangssprache ist ein sehr bedeutendes professionelles meisterhaftes Element eines jeden Pädagogen. Die ausdrucksvolle Sprache hat einen pädagogischen Sinn. Sie dient beim Lösen der Erziehungsaufgaben, sie ist bedeutend als Mittel der Didaktik, der Persönlichkeitserziehung und anderen.

Die Sprachenvolle des Lehrers betonte die litauische Schriftstellerin, Pädagogin S. Kymantaite-Čurlionienė in 3 Jahrzehnt des 20 Jahrhunderts. Sie hat darauf hingewiesen, daß die Tugenden des Lehrers-Höflichkeit, Respekt vor dem Schüler, Beherrschung in den Worten, im Sprechen, in der Körpersprache zum Ausdruck kommt.

Eine große Bedeutung der Lehrersprache betonte der Pädagoge, der Aufklärer A. Vokietaitis. Er hatte eine große Erfahrung des Organisators fürs Bildungswesen, er kannte sehr gut den pädagogischen Gedanken des Auslands, darum hat er eingesehen, dass die Art und Weise des Sprechens von großer Bedeutung ist, deshalb muss die Stimme des Lehrers lebhaft, flink, beweglich sein, indem sie Freude, Frauer, Entschluss, Willen, Zärte, Liebe durch verschiedene Intonationen übermittelt.

L. Jovaiša und J. Vaitkevičius betonen die Bedeutung der Expressivität in der Erziehungswirklichkeit: der durch diese Begabung bekannte Pädagoge kann nicht nur deutlich, verständlich das Fach unterrichten, sondern auch kann er die ganze Klasse oder den Hörsaal vom Vert der gegebenen Ideen überzeugen und sie beeinflussen. Das kann nur der machen der die Redemittel benutzen kann. Diese Fähigkeit ist notwendig beim Unterrichten der Fächer von geisteswissenschaftlichen Profilen.

In den letzten Jahren behandelt L. Kardelienė die Probleme der Deutlichkeit und Genauigkeit der Sprache. Aufgrund der empirischen Forschungen stellt sie fest, dass in den Grundschulklassen im Sportunterricht in der Sprachenweise der Lehrer die Zielsetzungen herrschen, die den autokratischen Charakter haben und mehr für den Führer charakteristisch sind. Diese Zielsetzung kommen beim Herauskommen der Erziehungsdilemmas zum Ausdruck, dass die Kinder die im Sportunterricht Misserfolg haben, dieselben Ausdrücke gebrauchen, die sie in ähnlichen Umgangssituationen von ihren Lehrern hören.

Manche Wissenschaftler im Ausland untersuchen gründlicher die Rolle der Lehrersprache im Erziehungsprozess, sie verbinden dieses Problem mit der Schauspielerweise der Lehrerpersönlichkeit. Die russische Pädagogin A. Bulatova bestimmt einige Funktionen der Lehrersprache. Die Sprache trägt zur Schaffung der ästhetischen Atmosphäre bei: sie gilt als Lösungsmittel der didaktischen Probleme; die klare, deutliche Lehrersprache erzieht; in der Sprache kommen die Verhältnisse des Menschen zur Welt zum Ausdruck. Dieses Verhältnis wird zum bedeutenden Faktor eines intellektuellen – emotionalen Charakters für die Schüler.

O. Bulatova erinnert daran, dass die Wirkung der Sprache dem Zuhörer von diesen Faktoren abhängt: von der Fähigkeit zu überzeugen, von der Logik des Sprechens; von der Sprechentechnik: vom Atmen, von der Stimme, von der Diktion: von den expressiven Fähigkeiten: von der Anschaulichkeit der Sprache ihrer Intonation, vom Ausdruck, von logischen Akzenten und der Pause, von der Sprachenmelodik: vom Gebrauch der Hilfsmittel (ektosemantischen); von der Fähigkeit zu diskutieren oder von dem ethischen psychologischen Bau der allgemeinen Tätigkeit; von den perceptiven Fähigkeiten, das Prinzip der Anschaulichkeit anzuwenden, wobei man auf die Reaktion der Zuhörer aufpasst.

O. Bulatova charakterisiert die Züge einer guten Sprache. Für eine solche Sprache ist es charakteristisch: Regelmässigkeit, Genauigkeit, Deutlichkeit. Logik, Einfachheit, Reichtum, Knappheit, Reinheit, Lebhaftigkeit, Gutwilligkeit, Schauspielkunst, Expressivität, Melodie.

Beim Streben nach der Schauspielkunst ist es sehr wichtig, das Instrument der Rhetorik gebrauchen zu können, dessen praktische Bestimmung ist es, den Umgang so zu bewirken, dass er die Seele durchdringt, dass er den Gedanken der Schüler aktiviert. Dieses

retorische Instrument kommt durch einige Kommunikationseffekte zum Ausdruck: durch den Effekt des visuellen Images, der ersten Frasen, der Argumente, durch die Übermittlung der Information, indem man am wenigsten Energie, Pausen, Dispersion, Beurteilungen, Diskussionen, Ellipsen verbraucht.

Stickwörter: die Sprache des Lehrers, Suggestion, Expressivität, Emotipnalität der Sprache des Lehrers; die Meisterschaft.

*Klaipėdos universitetas,
Edukologijos katedra
Īteikta 2007 m. gegužės mėn.*